

با احترام تقدیم به استادم

زنده یاد احمد نعیمی

تاریخ و جغرافیای

استهبان

پژوهش و گردآوری: محمدرضا آل ابراهیم

سرشناسه	: آل ابراهیم، محمدرضا، ۱۳۳۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: تاریخ و جغرافیای استهبان، پژوهش و گردآوری: محمدرضا آل ابراهیم.
مشخصات نشر	: استهبان: بستان، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	: ۱۷۶ ص: ۱۴/۵ × ۲۱/۵ م.
شابک	: 0 - 31 - 5209 - 600 - 978 - ۸۰۰۰۰ ریل
وضعیت فهرست نویسی	: قیما
موضوع	: استهبان
موضوع	: استهبان -- جغرافیای تاریخی
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۲ آ ۴۳ الف / ۲۰۴۲ DSR
رده بندی دیویی	: ۹۵۵ / ۶۲۲۸
رده بندی ششماره ملی	: ۲۳۶۷۷۱۸

تشرایف بستان

SETAHBÂN

تاریخ و جغرافیای استهبان

عنوان کتاب: تاریخ و جغرافیای استهبان

پژوهش و گردآوری: محمدرضا آل ابراهیم

قطع: رقعی /// تعداد صفحه: ۱۷۶ /// شمارگان: ۱۰۰۰

چاپ: نخست تابستان ۱۳۹۲ /// شماره نشر: ۵۱

ویراستار: ماندانا آل ابراهیم /// نمونه عنوان: فاطمه خراشادی زاده

طرح و اجرای جلد: فاطمه نودجی، تبلیغات شمایل، تلفن: ۷۲۲ - ۴۲۲۸۰۸۱

چاپ و صحافی: آموزشکده هنر شهید باهنر شیراز تلفن: ۷۱۱ ۷۲۸۸۹۷۸ / ۳۲۲ ۳ - ۹۱۱

استان فارس، استهبان، خیابان میثم، پلاک ۱۰ /// کد پستی: ۷۴۵۱۸ - ۳۳۲۶۴

پست الکترونیکی: setahban.publication@gmail.com

تماس با گردآورنده: ۴۲۲۸۶۳۲ - ۷۲۲ /// همراه: ۰۹۳۷۲۷۷۲۹۱۲ / وبسایت محمدرضا آل ابراهیم

حق چاپ و انتشار محفوظ است.

ISBN 978 - 600 - 5209 - 31 - 0

شابک - ۰ - ۳۱ - ۵۲۰۹ - ۶۰۰ - ۹۷۸

مَن بی‌مایه که باشم که خریدارِ تو باشم
 حیف باشد که تو یارِ من و من یارِ تو باشم
 تو مگر سایه‌ی لطفی به سَرِ وقتِ من آری
 که من آن مایه ندارم که به مقدارِ تو باشم
 خورشیدِ برآوردِ من از خود نَبَشْتَم
 که تو هرگز گُلِ من باشی و من خارِ تو باشم
 هرگز چشمِ مردم که گشتند به من افتد
 که من آن وَفَع ندارم که گرفتارِ تو باشم
 هرگز آندر همه عالم نشانم غم و شادی
 مگر آن وقت که شادی خور و غمخوارِ تو باشم
 «سعدی»

من که باشم که بر آن خاکِ منم نَبَشْتَم
 لطف‌ها می‌کنی ای خاکِ درت به منم
 دلبراینده نوازیت که آموخت بگو
 که من این ظن به رقیبانِ تو هرگز نَبَرَم
 هِنتم بَذَرِ قه‌ی راه‌کن ای طایرِ قُدس
 که درازست ره مقصد و من تو سَفَرَم
 «حافظ»

فهرست

● پیش درآمد

● بخش یکم

* مختصات عام

جغرافیای استهبان

اهمیت علمی و جغرافیایی

- ۱۵ * آب و هوای استهبان
- ۱۷ * پیش و پس از بلای
- ۱۷ * کوه‌های استهبان
- ۲۰ * خاک‌شناسی منطقه استهبان
- ۲۱ * تشکیلات زمین‌شناسی منطقه استهبان
- ۲۱ * فسیل
- ۲۱ * زلزله

* آب و هوای استهبان

* متوسط بارندگی ماهیانه در استهبان

* مسیران بارندگی شهرستان استهبان از سال ۱۳۵۶ تا ۱۳۵۹

* چهار فصل سال در استهبان

* اسامی ماه‌های دوازده‌گانه در تقویم‌های

* مختلف (به صورت شمرا)

- ۲۷ ۱ - تقویم جلالی
- ۲۷ ۲ - تقویم خورشیدی
- ۲۷ ۳ - تقویم ترکمان
- ۲۸ ۴ - تقویم اسکندری
- ۲۸ ۵ - تقویم هجری قمری
- ۲۸ ۶ - تقویم میلادی

* بادها

* چشمه‌ها

* رودخانه‌ها

* پوشش گیاهی منطقه‌ی استهبان

* درختان خوراکی

* درختان غیرخوراکی

* گیاهان غیرخوراکی

* گیاهان خوراکی

● بخش دوم

* جغرافیای تاریخی

* نقشه‌ی پیدایی شهرک

* خصوصیات اجتماعی و طبیعی شهر و چگونگی

* تأثیر آب و هوای استهبان بر زندگی مردم

* کوچه‌ها و خیابان‌های شهر

* وجه تسمیه شهر

* آب‌انبارها (ها)

* آب‌انبارهای سنگین در منطقه استهبان

* حوض آب چک

* بزرگ‌هی نو خشک

* بزرگ‌هی حاجی عابدی

* بزرگ‌هی دوتا

* بزرگ‌هی سربوزه‌ی کل دُغنه

* بزرگ‌هی شکسته

* بزرگ‌هی صفی (سفید)

* بزرگ‌هی کوزه

* بزرگ‌هی کل میرزا حبیب

* بزرگ‌هی گردنه‌ی نوشین نیروزجان

* گیاهان دارویی

* نرگس‌بار

* دانه‌های خوراکی

* گونه‌های گل

* جانداران منطقه‌ی استهبان

* پرندگان حلال گوشت

* گونه‌های مرغ و خروس

* گونه‌های کبوتر

* پرندگان حرام گوشت

* حشرات

* جانوران حلال گوشت

* گونه‌های بز

* گونه‌های میش

* جانوران حرام گوشت

* گونه‌های خر

* گونه‌های مار

* پایه‌های نگاشته

۱۰۰	واگردار در استهبان	۵۲	پژگه‌ی گلگون دشت امیر
۱۰۳	قحطی ۱۲۸۸ در استهبان	۵۲	پژگه‌ی مخفی (آسیب خس زجب)
۱۰۵	سال سیل در استهبان	۵۳	پژگه‌ی محله‌ی میری
۱۰۷	سال وبایی	۵۳	پژگه‌ی ترشخو
۱۰۸	سال دردی	۵۳	پژگه‌ی تنه‌ی لطیف (دغه)
۱۰۹	استهبان و مشروطیت	۵۴	آب انبارهای محله‌ها
۱۱۰	والیان... کارگزاران، فرمانداران استهبان	۵۴	آب انبارهای محله‌ی آفر
۱۱۳	شهرداران استهبان	۵۴	آب انبارهای محله‌ی بنار
۱۱۵	نمایندگان استهبان در مجلس	۵۴	آب انبارهای تیر و تاجان
۱۱۶	وجه تسمیه‌ی استهبان	۵۵	آب انبارهای محله‌ی خلوت
۱۱۹	پایه‌های نگاشته	۵۵	آب انبارهای محله‌ی کرمان

● بخش چهارم

* طرح و تاریخ جامعه‌ی مدنی در

شهرستان استهبان

۱۲۱	دولت و جامعه‌ی مدنی
۱۲۲	کانونی بزرگوار
۱۲۴	انجمن سنبان
۱۲۴	انجمن پیش‌آهنگی
۱۲۵	انجمن خانه و مدرسه
۱۲۵	حزب دموکرات اصطهبانات
۱۲۶	انجمن آزادگان
۱۲۷	انجمن شیر و خورشید سرخ
۱۲۸	شورای اسلامی شهر
۱۲۹	انجمن‌های استهبانی سایر شهرستان‌ها
۱۳۱	انجمن‌های مربوط به تربیت و دموکراسی

● بخش پنجم

* سیر دین در استهبان

۱۴۵	سیر دین در استهبان
۱۴۵	پایه‌ها و پایه‌های جنبش اسلامی در استهبان
۱۵۱	استهبان
۱۵۱	نام‌ها
۱۷۰	انتشارات سنبان منتشر کرده

● بخش ششم

* تاریخ

۶۱	تاریخ استهبان
۶۱	استهبان پس از اسلام
۶۸	حکومت شانکاره
۶۹	دوران ساد
۷۱	استهبان در دوران صفوی
۷۵	دوره‌ی زندیه
۷۵	حکومت خواجه
۸۴	کنش‌شدن جان وکیل به امر بی‌بی ماهی
۸۶	هجوم ایلات خسته به استهبان
۹۳	شورش شیخ زکریا
۹۴	شورش مردم استهبان بر علیه معتضد همایون
۹۴	حاکم وقت
۹۵	کنش‌شدن ناصرالدین‌شاه
۹۸	حکومت امیر آقا خان بهارلو در استهبان
۹۸	تساریخ (تخطی‌ها، سلاهای طبیعی، بیماری)

● پیش درآمد

عشقی به زادگاهم و مردم زحمتکش و شریفش مرا بر آن واداشته است که بیش از بیست سال، شب از روز نشناسم و مشتاقانه در پی گردآوری فرهنگ شفاهی زاد و بوم خود باشم. بالغ بر صد هزار فیش تهیه کنم و چون چشم خویش عزیز بدارم و دسته‌بندی کنم و به تدوین آن پردازم.

نوشتن در جایی گفته است: «اگر توانسته‌ام افق را اندکی دورتر از دیگران برم، پس سبب است که بر شانه‌های غولان ایستاده‌ام.» و اگر این کتاب اندکی باشد، بازنگاهی بر نظری بیفزاید، نیست مگر آن‌چه که دیگران در این سهمیه سهم نگرفتند.

به خوبی می‌دانم که اگر همت، دقت، حوصله، هکاری و همبایی مردم محترم، یاران و مسایید بزرگان فرزانه، ادیبان ارجمند، دانش‌آموزان عزیز، دوستان مهربان و خدای مهربان نباشد، این مجموعه فراهم نمی‌شد. بالطبع این اثر متعلق به همه‌ی آن عزیزان است. و از این‌که این اجازه را به‌بنده داده‌اند تا ثبات گفته‌ها و بیانات روزنده‌شان اشم. بسیار سپاسگزارم. بیش از همه خود را مدیون استاد فاضلم جرج آنتی است. نیمی می‌دانم که بر بنده مئت نهادند و بسیاری از اطلاعاتی که به‌رامی این جوان داشتند بدون هیچ دریفی در اختیارم گذاشتند و بر کمیت و کیفیت این اثر افزودند. چه بسا که اگر دیدگاه‌ها، نظرات، تقریرات، انتقادات و پیشنهاداتی بر نداشتی انسان نبود، پیمودن را بدین دشواری میسر نمی‌شد.

سمی شده است تا آن‌چه را که از دیگران، چه به صورت کتبی و شفاهی به امانت گرفته‌ام - حتی یک واژه - با ذکر نام نویسنده و گوینده‌ی آن همراه باشد. گرچه تنها با آوردن نام، جبران مافات نمی‌کند و این در برابر آن‌چه که برای فرهنگ مردم‌شان همت به خرج داده‌اند بسیار کم بهاست، ولی شاید آدای ذینی شده باشد و یک مقدار ما را به امانتداری نزدیک کند.

با آن که اغلب اوقات مداد و دفترچه‌ی یادداشتی به همراه داشته‌ام، ولی مواردی پیش آمده که موفق به یادداشت برداری نشده‌ام و با دستری به قلم و کاغذ میسر نبوده. یا بعضاً برگه‌ی یادداشتی که در بایگانی موجود است فاقد نام است. لذا مطمئنم که متأسفانه نام برخی از راویان محترم نیامده و از این جهت عذرخواهم. گرچه می‌دانم هیچ گونه تعدی در کار نبوده است و اگر نام‌شان از قلم افتاده است ولی حضورشان که از چشم و دل نیفتاده است.

بسیاری از این اوصاف خاطره‌ی همه‌ی آن بزرگان و گرامی پرستان و نویسندگان است که با حوصله و شوق فراوان برایم از استهبان گفتند و از فرهنگ شهر و مردم و مقاومت شهرمان، هم چنان زنده و عزیز و گرامی است. نگاه کردن به این نگاه مادر یا پدری است به فرزندی. اگرچه این فرزندی یک نور معنوی و معلول است. ولی چون با خون دل پرورش یافته، بسیار عزیز و گرامی است.

در این راه بیش از هر چیز خودمان، بی‌بی‌ها، کاستی‌ها، کژی‌ها، اشتباه‌ها، اغلاط (جایی و غیر جایی)، سردی‌ها، برگرایی‌ها، نواقص، معایب، خطاها، تکرارها و آگاهم و پذیرا. و بر این بنا دارم که این سه آن است که می‌خواسته‌ام، بلکه این، آن چه هست که تو می‌بینی. امید که فرهیختگان قُرهند و دانش پژوهان دانشور و بزرگان بزرگ این شهر و مردم نیکو صفت و ساده و صمیمی استهبان همه‌ی آن خطاها را ببینند و با اشتیاق و اگر حُسنی داشت، پیش کش راه‌شان، که شایسته‌ی زیباترین نام‌ها باشد.

گسترده‌ی فرهنگی مردم بهمانی به وسعت تاریخ دارد و بردآوری آن می‌تواند یک یا دو سه نفر نیست که کاری طاقت فرسا است و نیرویی مشترک کارآزموده و عاشق می‌طلبد و اگر جزء این باشد، آدای مطلب نخواهد شد. و اگر این کوچک گستاخی کرده و قدم در راهی گذاشته که لیاقتش را نداشته‌ام یوزش می‌طلبم. باشد، شاید نتایج بابی شد برای علاقه‌مندان و نیروهای جوان وفادار به فرهنگ مردم تا این کار ناقص و ناتمام را پیگیری نمایند و در جهت

رفع نواقص آن برآیند و یاریگر این کودک تازه پاگرفته باشند.
 جا دارد بادی کنیم از روانشاد سیداحمد محقق بوشهری که به حق
 شایسته‌ی والاترین احترامات است. زیرا اگرچه استهبانی نبود ولی دل در
 گرو فرهنگ این سرزمین داشت و نخستین کسی بود که به‌طور مستقل
 به فاصله‌ی تقریبی ده سال دو کتاب با نام «سالنامه‌ی فرهنگ اصطهبانات»
 در سال ۱۳۲۷ خورشیدی و دیگری در سال ۱۳۳۷ در باره‌ی استهبان
 به نگارش درآورد. پیش از ایشان کسی چنین کاری انجام نداده بود. (یگدریم
 انچه در متون تاریخی گذشته در باره‌ی استهبان آمده است، چه‌بناکه
 مؤلف «مجموعه‌ی استهبان» پیسنده کرده باشند و یا مفصل‌ترین آن‌ها که
 مؤلف «مجموعه‌ی فارس‌نامه‌ی ناصری - میرزا حسن حسینی فسایی - در کتاب
 خود آورده است).

پس از گذشت نزدیک به پهل سال از «سالنامه‌ی فرهنگ اصطهبانات»،
 این بار فرزند برومند این آفتاب خاک برخاست و کتابی تحت عنوان
 «جغرافیای تاریخی استهبان» در سال ۱۳۷۶ خورشیدی به چاپ رسانید.
 مؤلف گرامی این کتاب، حسن‌کرمی تحصیل‌کرده‌ی رشته‌ی تاریخ است.
 هر دو کتاب «سالنامه‌ی فرهنگ اصطهبانات» بنا به مقتضای زمان بیشتر
 به اداره‌ی فرهنگ آن روزگار (آموزش و پرورش و فرهنگ) پرداخته است و
 مؤلف کتاب «جغرافیای تاریخی استهبان» بیشتر از یک مؤرخ و از
 منظرگاه تاریخ ایران، به استهبان نگریسته است.

و اما در این کتاب حاضر سعی شده است تا به آن گویایان تاریخ و
 فرهنگ استهبان پردازد که تاکنون کم‌تر مورد توجه واقع شده‌اند. جمیع
 خاطر بیشترین حجم این دفتر با تکیه بر فرهنگ مردم استهبان و مکتب گردن
 ادبیات شفاهی آنان فراهم آمده است. لذا در مواردی زیاد، نشر آن پیوندی
 ناگسستگی با گویش مردم این دیار دارد.

بسیاری از مطالب این کتاب در بیش از ۲۵۰ شماره از روزنامه‌های «خبر

جنوب» و «عصر مردم» به چاپ رسیده است. نخستین متن، «گذری به استهبان» بود که به همت دوست عزیزم علی رضا اقتصاد در روزنامه‌ی «خبر جنوب» شماره‌ی ۳۵۵۷ مورخه‌ی ۱۳۷۲/۱۱/۶ به چاپ رسید.

مشکل عمده‌ای که این‌گونه کتاب‌ها به همراه دارند این‌که بسیاری از مطالب و مواردش مربوط به همان روز و ماه و سال است. و به اصطلاح امروزیان تاریخ مصرف دارد. و هرچه در چاپ آن تأخیر شود، تازگی و طراوت آن کم می‌شود و خود را از دست می‌دهد. به همین لحاظ با گوناگونی اطلاعات مواجهیم. تلاش مستمر و پیگیر هم فقط می‌تواند تا اندازه‌ای کاهنده‌ی این مشکل باشد.

مشکل دیگر این‌که، عدم یکنواختی متن است. چون که در یک فاصله‌ی ده - پانزده ساله نوشته شده است. اگر تنها به تاریخ نخستین متن چاپ شده‌ی آن در روزنامه‌ی «خبر جنوب» بپردازیم می‌بینیم که تا امروز (سال ۸۳) بیش از یازده سال گذشته است.

در مورد ذکر تاریخ‌های آمده در کتاب، تلاش بر این بوده است که تا جای ممکن بر اساس تاریخ رسمی کشور یعنی تقویم شمسی خورشیدی آورده شود. مگر انطباق دقیق آن‌ها میسر نبوده و لازم است به تمام تاریخ روز و ماه و سال، همان باشد که بوده است.

خود را ملزم می‌دانم که تشکر کنم از سرکار خانم جعفری کارمند روزنامه‌ی «عصر مردم» که زحمت حروف چینی این کتاب را پذیرفتند و هم چنین از آقای محمد عسلی دارنده و نگارنده‌ی روزنامه‌ی «عصر مردم»، آقای حمیدرضا آذری، مدیریت سازمان آموزش و پرورش فارس، آقای محمد رضا فرزانه مسئول کامپیوتر آموزش و پرورش استهبان، آقای سید حسن کشتی هنرمند گرامی که چه بی‌دریغ بیشتر عکس‌های این کتاب را در اختیار ما قرار داد. و دیگر عزیزانی که همواره مورد مهر و محبت‌شان قرار گرفته‌ام.

این کتاب قرار بود خیلی پیش تر از این ها چاپ و منتشر شود. ولی با شوق به هر جا رفت. با یأس برگشت. دل به هر که بست، پیوندش گسست. تا روزنه ای می یافت، مسدود می شد. تا نورِ امیدی می دید، خاموش می گشت. چه قول ها داده شد و چه وعده ها که چنین و چنان می کنیم. حتی از پشیمان و در میان جمع دویست نفری در سالن جهاد کشاورزی از سوی دو ناشر فعال و نامور استانی، قول چاپ آن داده شد و هیچ خبری نشید. چه به کسی این گفته ی مادرم در ذهنم می درخشید که:

«نَاسِا، بَی مایَه قَظیره!»^(۱)

محمدرضا آل ابراهیم، اسنبلان، ۱۳۹۲/۴/۲۰

۱- لازم به ذکر است که به جز دو سه مورد (میزان بارندگی، نماینده ی مجلس، فرماندار، شهردار، اعضای شورای شهر) که بر این کتاب افزوده شده، مابقی از همان مطالب کتاب ۱۰ سال پیش است. با این تفاوت که کل کتاب ۱۲۵۰ صفحه بود و ما فعلاً به همین ۱۶۸ صفحه اکتفا کرده ایم تا توفیق چاپ بنیه فراهم آید.